

Lausunto

21.04.2024

Asia: VN/26964/2022

Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: Avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttäminen

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausuntopyyntö VN/26964/2022

Lausunto avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämistä koskevasta työryhmämietinnöstä

Amnesty International on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta perustuu yksittäisten ihmisten tuelle. Tukijoita on yli 10 miljoonaa, 150 maassa eri puolilla maailmaa. Amnesty on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Amnesty työskentelee kansainvälisesti ja Suomessa muun muassa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan.

Amnesty International Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta ottaa kantaa ja lausuu kunnioittavasti seuraavaa:

Työryhmän laatiman hallituksen esityksen tavoitteet ja ehdotukset:

Työryhmän laatiman hallituksen esityksen tavoitteena on selkeyttää avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta rikoslaissa ja siten parantaa avioliittoon pakotettujen ihmisten asemaa ja oikeusturvaa.

Esityksessä tarkennettaisiin, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan, ja otettaisiin huomioon, että pakottamista voi tapahtua niin avioliiton solmimisen yhteydessä kuin tilanteissa, joissa avioliitosta irtautuminen ja liiton päättäminen pyritään estämään.

Työryhmämietinnössä ehdotetaan, että rikoslain ihmiskauppaa koskevaan säännökseen lisättäisiin teon tarkoituksiksi pakkoavioliittoon saattaminen, eikä erillissäännöstä avioliittoon pakottamisesta lisättäisi rikoslakiin. Mietinnössä nähdään, että erillissäännös avioliittoon pakottamisesta voisi esityksen tavoitteen vastaisesti tehdä lainsäädännöstä vaikeaselkoisempaa, sillä säännös olisi altis sisältämään ihmiskauppasäännökseen kuuluvia elementtejä. Rikoslain ihmiskauppaa koskevan säännöksen täydentämistä avioliittoon pakottamisen osalta perustellaan työryhmämietinnössä osittain sillä, että näin voidaan vaikuttaa asenteisiin ja mahdollisten rikosentekijöiden käyttäytymiseen.

Amnestyn kanta työryhmämietintöön:

Työryhmän täsmennysehdotus avioliittoon pakottamisen yrityksestä ja avioliiton purkamisen estämisestä on ihmisoikeusnäkökulmasta tervetullutta kehitystä. Järjestöt ovat vuosien saatossa tuoneet esille toistuvasti, että lainsäädäntöämme on muutettava, jotta uhrien oikeudet toteutuvat. (Esimerkiksi Amnestyn vuodesta 2004 koordinoima Joku raja! -työvaliokunta vaati lainsäädännön tarkistamista pakkoavioliiton osalta osana Istanbulin sopimuksen ensimmäistä toimintaohjelmaa. Joku raja! -työvaliokunnan varjotoimintaohjelma julkaistiin vuonna 2016 ja sen laadinnassa oli Amnesty mukaan lukien 14 järjestöä sekä professori Kevät Nousiainen, OTT Merja Pentikäinen ja tutkija Tuuli Hong. Varjotoimintaohjelma ladattavissa osoitteesta: <https://frantic.s3.amazonaws.com/amnesty-fi/2016/04/Istanbulin-varjotoimintaohjelma-AMNESTY.pdf>.)

Toisin kuin työryhmä esittää, Amnestyn näkemys on, että erillissäännös olisi naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen (Istanbulin sopimus) edellyttämä lainsäädäntöratkaisu. Lisäksi erillissäännös parantaisi uhrien oikeudellista suojaa, selkeyttäisi lainsäädäntöä ja vastaisi avioliittoon pakottamisen todellisuutta mahdollisista sääntelymalleista parhaiten. Myös viranomaiset ovat nostaneet esiin tarpeen kriminalisoida avioliittoon pakottaminen Istanbulin sopimuksen mukaisesti, jotta lainsäädäntö olisi selkeämpää ja uhreja voitaisiin tehokkaammin tukea.

Useissa Euroopan maissa sääntely on järjestetty nimenomaan avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisointina. Tällainen sääntely on voimassa esimerkiksi Norjassa, Ruotsissa ja Saksassa sekä Isossa-Britanniassa ja Walesissa.

Rikoslain ihmiskauppasäännöksen täsmentäminen avioliittoon pakottamisen osalta siten, että siinä otetaan huomioon avioliittoon pakottaminen, avioliittoon pakottamisen yritys sekä avioliiton

purkamisen estäminen, on välttämätöntä, mikäli erillistä säännöstä avioliittoon pakottamisesta ei säädetä. On tärkeää, että sääntelyssä huomioidaan sekä avioliiton solmimiseen että avioliitossa pysymiseen pakottaminen ja pakottamisen yritykset. Avioliittoon pakottaminen ei koske vain hetkeä, jolloin liitto solmitaan. Pakottaminen voi ilmetä myös pakkona pysyä avioliitossa.

Perustelut erilliskriminalisoinnin tarpeelle:

Avioliittoon pakottaminen on sukupuolistuneen väkivallan muoto ja ihmisoikeusloukkaus. Ihmisoikeusliiton (2016) ja Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin (Krimo, 2017) selvitykset osoittavat, että avioliittoon pakottamista esiintyy Suomessa eri muodoissa. Tarkkaa tilastotietoa ilmiön yleisyydestä ei ole saatavilla, mutta sekä Ihmisoikeusliiton että Krimon mukaan todennäköistä on, että ilmiö yleistyy tulevaisuudessa myös Suomessa.

Pakottaminen avioliittoon ilmenee usein samanaikaisesti useiden muiden väkivallan muotojen, kuten fyysisen väkivallan, seksuaaliväkivallan ja pakottavan kontrollin, kanssa. (Ks. esimerkiksi Kainulainen, H., Kaittila, A., Nylén, H. ja Helin, Eija-Liisa (2023): Oikeudellisia näkökulmia parisuhteessa tapahtuvaan taloudelliseen väkivaltaan. Oikeus, 4/2023, pp. 266-276. Artikkelissa tuodaan esille pakottavan kontrollin yhteys parisuhdeväkivallan moniin muotoihin, erityisesti taloudelliseen väkivaltaan, joka voi pakottaa uhrin pysymään avioliitossa. Myös selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien, seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista kertoo pakkoavioliiton uhreja ohjatun sovitteluun, kun poliisi oli tulkinut tilanteen lähisuuhdeväkivallaksi Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:23. Ihmiskaupan ja pakkoavioliiton uhrien ohjaamisesta sovitteluun ja myös koetusta painostuksesta sivuilla 26-27, 64.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164941/OM_2023_23_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Avioliittoon pakottamisella on pitkäaikaisia seurauksia uhrille ja tämän hyvinvoinnille. Väkivalta kaventaa ja heikentää uhrin valinnanvapautta ja itsemääräämisoikeutta oman elämänsä, kehonsa ja seksuaalisuutensa suhteen.

Avioliittoon pakottamisessa, kuten muissakin naisiin kohdistuvan väkivallan eri muodoissa, on usein kyse prosessista. Prosessilla tarkoitetaan yksittäisten, rikoslaissa rikoksiksi määriteltyjen tekojen sijaan tekijän valta-asemaa vahvistavien tekojen sarjaa, joiden kokonaisuus johtaa uhrin itsemääräämisoikeuden vakavaan rajoittamiseen tai sen täydelliseen riistämiseen. Väkivallan prosessinomainen luonne korostuu silloin, kun väkivalta tapahtuu lähisuhteissa ja tiiviissä yhteisöissä. Pakottava kontrolli, eristäminen sekä toistuvat ja pitkäaikaiset väkivaltakokemukset tekevät avun hakemisesta vaikeaa. Ihmisoikeusperustaisessa lainsäädännössä on huomioitava yksittäisten väkivaltatekojen ja -episodien sijaan väkivallan jatkumo ja väkivallan eri

ilmenemismuotojen rinnakkaisuus. Työryhmämuistiossa esitetty ratkaisu ei tätä välttämättä tee, etenkin tapauksissa, joissa ihmiskaupparikoksen määritelmät eivät täyty.

Erilliskriminalisointia voitaisiin soveltaa pakkoavioliittoihin, joissa kyse on myös ihmiskaupparikoksesta. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään vuosittain tulevista uusista asiakkaista kymmenien epäillään pakotetun avioliittoon. Vuonna 2023 auttamisjärjestelmän lähes 1300 asiakkaasta 20 prosenttia oli pakotettu avioliittoon. Krimon selvityksen mukaan pakkoavioliitot näkyvät Suomessa käytännössä paitsi järjestöjen, myös monien viranomaisten työssä. Silti rikosprosessissa pakkoavioliitot ovat vieras ilmiö.

Työryhmämietinnössä käsitellään Suomea sitovia kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. Tarkastelun keskiössä ovat Suomen velvoitteet Istanbulin sopimuksen 37 artiklan osalta. Mietinnössä arvioidaan, että sopimus ei määrittele tarkasti tapaa, jolla avioliittoon pakottaminen tulee kriminalisoida, ja ettei sopimusvaltioilta edellytetä pakkoavioliiton erilliskriminalisointia.

Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova asiantuntijaryhmä GREVIO on huomauttanut Suomelle vuonna 2019, että ihmiskauppa rikosnimikkeenä ei kata kaikkia pakkoavioliiton muotoja, ja kehottanut voimakkaasti erilliskriminalisoimaan pakkoavioliitot, mikä myös työryhmämietinnössä nostetaan esiin. GREVION mukaan sopimuksen osapuolten velvollisuus luoda lainsäädäntö, joka varmistaa pakkoavioliittojen tehokkaan puuttumisen ja syytteeseen panon, ei näytä toteutuvan Suomessa. Kehotuksen sanamuoto korostaa lainsäädännön uudistamisen kiireellisyyttä. (GREVION suositukset ovat ladattavissa valtioneuvoston sivuilta: <https://valtioneuvosto.fi/-/euroopan-neuvosto-tarkastelee-naisiin-kohdistuvaa-vakivaltaa-ja-perhevakivaltaa-suomessa>.)

Työryhmämietinnössä ei ole otettu kantaa Istanbulin sopimuksen 46 artiklaan, jonka mukaan rikoksesta tuomittavan rangaistuksen tulee olla ankarampi tilanteissa, joissa rikokseen syyllistynyt on uhrin entinen tai nykyinen puoliso/seurustelukumppani. Amnesty pitää tätä selkeänä puutteena.

Nykyinen lainsäädäntö ei ole ihmisoikeusvelvoitteiden mukaista, mikä saattaa erityisen haavoittuvassa asemassa olevat entistä vaikeampiin tilanteisiin. GREVION suositukset on huomioitava ja toimeenpantava täysimääräisesti, jotta voimme vähentää tehokkaasti naisiin kohdistuvaa ja lähisuhdeväkivaltaa sekä varmistaa Suomen lainsäädännön ihmisoikeusperustaisuuden myös tulevaisuudessa. Uudistukset ovat välttämättömiä uhrien aseman ja oikeusturvan parantamiseksi.

Avioliittoon pakottamisen tavat ovat moninaisia, ja osa niistä hyvin hienovaraisia, mikä vaikeuttaa väkivallan havaitsemista ja siihen puuttumista. Avioliittoon pakottamisen taustalla voi olla esimerkiksi taloudellisia ja oleskelulupaan liittyviä tekijöitä, eikä se aina ole yhteydessä kunniaan

liittyvään väkivaltaan. Pakottavat olosuhteet saattavat käydä sietämättömiksi uhrille vuosia avioliiton solmimisen jälkeen. Tästä on kyse esimerkiksi tilanteissa, joissa avioliitto on solmittu yhteisymmärryksessä, mutta liiton päättäminen estetään ja uhri pakotetaan jatkamaan liittoa. Toisaalta, kuten tutkija Tuuli Hong on huomauttanut, eivät avioliittoon pakotetun uhrin elinolosuhteet ole välttämättä hänen ihmisarvoaan loukkaavia, vaan ulkopuolisen arvion mukaan olosuhteet voivat vaikuttaa suotuisilta ja aviopuoliso sopivalta. (Ks. Kunniaan liittyvän väkivallan uhrin oikeudellinen asema (2020). Hong. Turun yliopisto. Väitöstutkimus ladattavissa: <https://www.utupub.fi/handle/10024/148676>.) Tästä huolimatta kyseessä voi olla pakkoavioliitto, johon uhri on päätenyt tahtomattaan ja joka on solmittu vailla hänen suostumustaan. Avioliittoon pakottamisen todellisuus ei siis täysin vastaa ihmiskauppasäännöksen sisältöä.

Tutkijat Lisa Grans ja Tuuli Hong ovat perustelleet erilliskriminalisoinnin tarvetta muun muassa sillä, että erilliskriminalisointi vastaa paremmin Istanbulin sopimuksen vaatimuksia ja velvoitteita sopimusvaltioille. (Ks. Hongin ja Gransin blogiteksti: <https://ihmisoikeusliitto.fi/pitaako-suomen-kriminalisoida-pakkoavioliitto>.) Avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisoinnin on katsottu voivan vähentää nykyistä tulkinallista epävarmuutta ja viestivän sekä pakkoavioliiton uhreille ja rikoksenteikijöille että kansalaisille laajemminkin teon norminvastaisuudesta. Niin ikään erilliskriminalisointi voisi paremmin tuoda esiin avioliittoon pakottamisen erityispiirteitä, kuten väkivaltateon prosessinomaista ja yhteisöllistä luonnetta. (Ks. esim. Pakkoavioliiton kriminalisointi Suomessa (2019). Olsson. Artikkelit ladattavissa: <https://journal.fi/helsinkilawreview/article/view/HelLRev-2019-1-Olsson/44312>.)

Lopuksi:

Ihmisoikeusveloitteet ja -suositukset tulevat parhaiten täytetyksi säätämällä rikoslakiin erillinen avioliittoon pakottamisen kriminalisoiva säännös, jossa kaikki pakkoavioliiton erityispiirteet, kuten hienovaraisemmat pakottamisen muodot ja väkivallan prosessuaalisuus, voidaan ottaa täysimääräisesti huomioon. GREVIOn, tutkijoiden ja järjestöjen peräänkuuluttama erilliskriminalisointi selkeyttäisi lainsäädäntöä, nostaisi pakkoavioliittoja ilmiönä esiin ja korostaisi tämän piilorikollisuuden ja sukupuolistuneen väkivallan muodon norminvastaisuutta. Myös muut preventiiviset toimenpiteet saisivat lisää painoarvoa ja tehostuisivat erillisen kriminalisoinnin myötä.

Rikosoikeudellinen sääntely – ja pakkoavioliiton purkamisen vaihtoehtojen lisääminen – ei riitä turvaamaan pakkoavioliiton uhrien ihmisoikeuksia. Viranomaisten koulutuksen lisäksi tarvitaan tehokasta ehkäisevää työtä, tiedottamista ja helposti saavutettavia, riittävän kattavia tukipalveluja avioliittoon pakotetuille. Lainsäädännön ja palvelujen kehittämisen yhteydessä on nähtävä pakkoavioliiton uhrien erityiset tarpeet. On tärkeää kehittää palveluja spesifisti avioliittoon pakotetuille. Erilaiset matalan kynnyksen palvelumuodot, kuten jalkautuva työ, ovat palveluja, joiden resurssoinnin on oltava johdonmukaista ja pitkäjänteistä, yli hallituskausien ulottuvaa.

Niina Laajapuro

Ihmisoikeustyön johtaja

Amnesty International Suomen osasto

Lisätietoja antaa: Pia Puu Oksanen, pia.oksanen@amnesty.fi

Amnestyn lausunto on saatavilla tarkkoine lähdetietoineen 26.4.2024 verkkosivuiltamme osoitteesta amnesty.fi/category/kannanotot-ja-lausunnot/

Oksanen Pia
Amnesty International Suomen osasto